

Xana i yini Dyondzo
ya Ririmi ra Manana
leyi Kongomisiwaka
eka Tindzimitimbirhi/
nyingi?

Phafulete ya 2

Khotavuxika

2024

Phafulete leyi ya kumeka hi Xivhenda,
Xiqhoza, Xipedi, Xizulu, Xisuthu, Xibunu,
Xitswana, Xitsonga, Xiswazi, Xindhevele, Ririmi
ro Koweta na Xinghezi.

Languta eka www.bua-lit.org.za ku kuma vuxokoxoko.

*What is a
mother tongue(s)?*

*Xana i yini
(ti)ririmi
(ta)ra manana?*

Ririmi ra manana i (ti)ririmi leri tivekaka leri n'wana a taka na rona loko a sungula xikolo ximfumo. Ku nga ha va kutlula ririmi rin'we. Kahlekahle, i (ti)ririmi leri n'wana a ri tirhisaka ko tala eka ku vulavula ekaya na/kumbe emugangeni. Hi xitalo i ririmi leri n'wana a ri dyondzaka exikolweni eka levhele ya Ririmi ra le Kaya.

(Ti)ririmi ro tiveka ra n'wana ri tlhela ri tiviwa hi mavito man'wana mo tanihi (ti)ririmi ro rhanga, (ti)ririmi ro sungula, (ti)ririmi ra le kaya kumbe (ti)ririmi ra manana. Ririmi ra manana ri nga tlhela ri va ririmi ra tatana/kumbe ririmi ra kokwana: Mhakankulu hileswaku i (ti)ririmi leri n'wana a ri tivaka swinene naswona n'wana wa ri vulavula. Ti/ririmi ra Manana ri/ti katsa tindzin'wana kumbe mavulavulelo ya ririmi ro karhi leri boxiwaka. Xikombiso, tindzin'wana to tanihi Xihlave, Xigwamba, na Xihlanganu ta katsiwa eka Xitsonga tanihi ririmi ra manana. Hikwalaho, mudyondzisi wa Xitsonga u fanele ku dyondzisa Xitsonga lexi tsariwaka kumbe lexi ringanyetiweke hi ndlela ya leswaku tindzin'wana ti va ti tiyisisiwele, ti xiximeka na ku tirhisawa tanihi swihlovo swo dyondza.

*What is 'mother
tongue' education?*

*Xana i yini dyondzo
ya 'ririmi ra
manana' (MTE)?*

EAfrika-Dzonga, Dyondzo ya Ririmi ra Manana ri fananisiwa na ku tirhisa ka ririmi ra manana ra n'wana tanihi Ririmi ro Dyondza, Dyondzisa na ku Kambela (**LOLTA**). Leswi swi vula leswaku tidyondzo ta vundzeni to tanihi matematiki na swikili swa vutomi ti dyondzisiwa hi ririmi ra manana. Sweswi, ririmi ra manana ri tirhisawa tanihi **LOLTA** ntsena eka mune wa malembe lamo sungula ya xikolo (Giredi ya V – 3) eka nhlayo yo tala ya vana lava vulavulaka tindzimi ta Xintima. Eka vadyondzi lavotala lava vulavilaka Xinghezi na Xibunu, ririmi ra manana ri tirhisawa tanihi **LOLTA** kusuka eka Giredi ya V ku fika eka Giredi ya 12 na kutlula. Dyondzo ya Ririmi ra Manana yi nyika nkateko eka ku hambanisa tindzimi na ku nyika ririmi rin'we ro dyondzisa, eka ndlela hinkwayo ya xikolo na ya dyondzo.

Dyondzo ya Ririmi ra Manana yi fananisiwa na dyondzo ya ririmi rin'we. Leswi swi vula leswaku swipfuno swo dyondza no dyondzisa (xik. Tibuku to hlaya) ti va kona hi ririmi rin'we, ku hlangana exikarhi ka vadyondzi na vadyondzisi swi endlwa hi ririmi rin'we, naswona swikambelo swi endlwa hi ririmi rin'we. Eka maendlelo lama,

tindzimi letin'wana ti tekiwa tanihi tidyondzontsongo. Xikombiso, Xinghezi/ Xibunu/Xizulu/Xitswana ti dyondzisiwa tanihi Ririmi ro Engetela ro Sungula na le ka tidyondzo ta Ririmi ro Engetela ra Vumbirhi. Hambisiwritano, ku na swivumbeko swin'wana leswi nyikaka tidyondzo ta tindzimi timbirhi eka levhele ya Ririmi ra le Kaya.

What is Mother Tongue Based Bi/multilingual Education (MTBBE)?

Xana i yini Dyondzo ya Ririmi ra Manana leyi Kongomisiwaka eka Tindzimibirhi/nyingi (MTBBE)?

Dyondzo ya Ririmi ra Manana leyi Kongomisiwaka eka Tindzimibirhi/nyingi (**MTBBE**) i ku tirhisa kutlula ririmi rin'we tanihi Ririmi ro Dyondza, Dyondzisa na Makambelelo (**LOLTA**). Leswi swi vula leswaku tidyondzo ta vundzeni to tanihi matematiki, sayense ya swa ntumbuluko, thekinoloji na sayense ya swa vanhu ti dyondzisiwa hi tindzimi timbirhi kumbe kutlula. Endlelo leri ri vuriwa endlelo leri kongomisiweke eka ririmi ra manana hikuva ri ya emahlweni ri tirhisa **LOLTA** eka Giredi ya 4 loko ri ri karhi ri engetela rin'wana, kumbe leri nga tivekiki swinene (hi vunyingi, Xinghezi), tanihi **LOLTA** yo famba swin'we.

MTBBE i nhlamulo ya nkandzingano eka matimu ya tindzimi na dyondzo eka sisiteme ya Dyondzo ya Afrika-Dzonga laha vadyondzi va Xinghezi na Xibunu a va vuyeriwa eka ku tirhisa ririmi ra manana eka matirhiselo ya **LOLTA** ku tlula eka Giredi ya 3. Eka **MTBBE**, swipfuno swo dyondza no dyondzisa (xik. tibuku to hlaya) swi va kona hi tindzimi timbirhi kumbe kutlula naswona swikambelo swi endlwa hi tindzimi to tlula rin'we. Eka endlelo leri, ti**LOLTA** ti nyikiwa tanihi hi levhele ya tidyondzo ta tindzimi ta Ririmi ra le Kaya kumbe Ririmi ro Engetela ro Sungula. Ku simekiwa loku humelelaka ka **MTBBE** hi xiphemu swi ya hi nkoka wa madyondziselwa ya tindzimi leti tirhisiwaka tanihi ti**LOLTA**

Why Mother Tongue Based Bi/multilingual Education?

Hikwalahokayini hi ri na Dyondzo yaRirimi ra Manana leyi Kongomisiwaka eka Tindzimi timbirhi/nyingi?

Xikongomelo xa dyondzo ya Ririmi ra Manana leyi kongomisiwaka eka tindzimibirhi/nyingi i ku tumbuluxela vana ku hlulukisa hi vuenti na ntokoto (ti)ririmi ra manana ra vona. Xinghezi na tindzimi ta Xintima letin'wana. Vana vo tala eAfrika-Dzonga va tiva (ti)ririmi ra Xintima tanihi ririmi ra manana kumbe leri va ri tivaka swinene. Ndzavisiso wu vula leswaku vana va dyondza kahle loko va dyondza hi (ti)ririmi leri va ri tivaka swinene. Vutivi byo enta bya tindzimi ta vona byi pfuna vadyondzi ku dyondza vundzeni byintshwa xikan'we na ku dyondza tindzimi letin'wana.

Swikambelo swa misava swa tinxakaxaka swo kambela ku hlaya swo fana na mbuyelo wa **PIRLS** swi pimaryeta leswaku vadyondzi a va swi koti ku tsala na ku hlaya hi ku twisisa hi tindzimi ta Xintima eka Giredi ya 4 na kutlula, hambiloko va dyondzisiwile hi tindzimi ta Xintima eka Giredi ya V kufika 3. Leswi a swi vuli leswaku tindzimi ta Xintima a tina ntirho tanihi **tiLOLTA**. Leswi swi komba mpfumaleko wa vuvekisi eka ku dyondzisa hi tindzimi ta Xintima. Xikombiso, Vadyondzisi va Xinghezi na Xibunu va leteriwa na ku nyikiwa swipfuno swo dyondza no

dyondzisa hi ririmi leri va dyondzisaka hi rona. Vadyondzisi vo tala lava vulavulaka tindzimi ta Xintima, hi tlhelo lerin'wana, va leteriwa hi Xinghezi naswona vadyondzi vo tala a va na m ikelelo wo enela wa switirhisiwa swa nkoka swa tindzimi ta Xintima. Ndzavisiso wu komba leswaku vanhu lava vulavulaka kutlula ririmi rin'we va tirhisa tindzimi ta vona ku endla ntwisiso. Ku tirhisa kutlula ririmi rin'we eka **LOLTA** swi nga nyika vadyondzi mivuyelo yo tala eka leswaku va na kutlula ririmi rin'we laha va yaka kona ku kuma ntwisiso.

Ku tiyisisa ku tirhisa ririmi leri n'wana a ri tivaka tanihi **LOLTA** loko ku ri karhi ku engeteriwa LOLTA ku famba swin'we, swi nga antswisa ku titwa ka mudyondzi ku va na nkoka, ku tiva swo karhi na ndhavuko wa yena. Nakambe swi nga pfumelela vana ku endla vuhlanganisi exikarhi ka ku humesa vutivi lebyi kumekaka emigangeni ya vona na lebyi kumekaka exikolweni.

MTBBE yi endleriwile ku hlulukisa tindziminyingi eka munhu a ri un'we ku tiyisa vuhlanganisi bya mindhavuko, ntwisiso na ku hanyisana ka vaaki.

Endlelo ra **MTBBE** ri navela xiyimo laha vadyondzi va nga dyondzaka hi (ti) ririmi ra manana ra vo na na hi ririmi ra vuhlanganisi lebyikulu ra Xinghezi.

MTBBE nakambe yi endla ntwisiso wa nhluvukiso wa ikhonomi, tanihilaha yi lulamiselaka hakona vadyondzi eka ikhonomi ya misava na ya

laha kaya havumbirhi. Yi lulamisela vadyondzi ku nyokovela eka marito yo hambanahambana ya vutomi, leswaku va ta tirha eka mbangu wa ntirho laha Xinghezi xi va ka xa nkoka (ikhonomi ya ximfumo) na le ka leyi tindzimi ta Xintima ti tekeriwaka enhlokweni (ikhonomi yo ka yi ga ri ya ximfumo).

Advice for schools changing to MTBBE - how could it work in the classroom

Switsundzuxo eka swikolo leswi cincelaka eka MTBBE – xana swi ta tirha njhani etlilasini?

Kungu ra 1: Eka swikolo leswi nga na Ririmi ra Manana ra Xitsonga eka Dyondzo ya Masungulo na Madyondziselo ya Xinghezi kusuka eka Giredi ya 4-12 (swikolo swa le makaya na swa le malokixini)

- Vadyondzi va vulavula Xitsonga tanihi Ririmi ra le Kaya HL (vadyondzi van'wana va nga ha vulavula ririn'wana ra Xitsonga)
- Vadyonzisi va vulavula Xitsonga tanihi HL
- Vadyondzisi na vadyondzi va tirhisa Xinghezi katsongo loko va ri ehandle ka tlilasi.
- Xitsonga hi xona LOLTA eka Dyondzo ya Masungulo naswona Xinghezi i LOLTA ya Ximfumo kusuka eka Giredi ya 4

Maendlelo ya MTBBE lama bumabumeriwaka: Maendlelo ya Tindzimi Timbirhi to Dyondzisa

LoLTA hi Xitsonga eka Dyondzo ya Masungulo na tiLLOLTA hi Xitsonga-Xinghezi (Giredi ya 4 na ku ya emahlweni)

Nkunguhato wa dyondzo: Vadyondzisi va fanele ku kumisisa leswaku xana i (ti)ririmi rihi vadyondzi va ri vulavulaka. Endzhaku va fanele ku swi tekela enhlokweni hi vukheta leswaku xana va nga tirhisa Xitsonga kumbe Xinghezi kumbe tindzimi hatimbirhi naswona eka xiphemu xihhi xa dyondzo.

Ku ehleketa hi leswi swi nga pfuna vadyondzisi ku sukela ndzetelo na ku tirhisa Xinghezi ntsena ku ya eka ku ehleketa hi tindziminyingi eka ku dyondza na ku dyondzisa. Leswi swi nga tlhela swi tiyisa nkonka wa tidyondzo hi ku hlohlotela vadyondzisi ku kuma na ku tirhisa matheme lama ringanyetiweke ya Xitsonga na Xinghezi etitlilasi ta vona. Xo hetelela, swi nga pfuna vadyondzisi ku kunguhata matirhiselo ya ririmi etlilasi.

Makumele na matirhiselo ya swipfuno:

Vadyondzisi vafanele ku teka swiboho hi vukheta mayelana na nhlayo ya switirhisiwa leswi faneleke ku xaviwa swi ya tirhisiwa eka titlilasi ta **tiLOLTA** (xik. Eka tlilasi ya 40 wa vadyondzi, 20 wa tibuku to hlaya ta sayense hi Xinghezi na 20 wa tibuku to hlaya ta sayense hi Xitsonga ti nga xaviwa: minkomiso ya xithekiniki hi tindzimi timbirhi, tidikixinari, matsalwa ya **tiLTSM**).

Epe leyi nga tirhisiki tidatara yi ri na minkomiso ya tindziminyingi eka tidyondzo hinkwato yi nga pfuna eka xiyimo lexi.

Makambeleso yo sungula na yo hetelela:

Vadyondzisi na vatsundzixi va dyondzo vafanele ku kunguhata hi vukheta matirhiselo ya ririmi eka makambeleso (xik: swikambelo swa tindzimi timbirhi kumbe swa ririmi rin'we). Leswi swi katsa swiletelo swa mayelana na leswaku xana i (ti)ririmi rihi leri tirhisiwaka eka swikambelo swa ximfumo na swohetelela; eka levhele yo karhi ya giredi; kumbe eka xiphemu xihhi xa nkambelo.

Matirhiselo ya ririmi etlilasi (hi vadyondzisi na vadyondzi):

Vadyondzisi va fanele ku hlohlotela vadyondzi ku tirhisa swipfuno hinkwaswo/swo hambanahambana ku endla ntwisiso. Vadyondzisi va fanele ku kongomisa matirhiselo ya ririmi ku endla ntwisiso.

Leswi landzelaka i xikombiso xa hilaha matirhiselo ya ririmi ya nga dyondzisiwaka hakona eka tilevhele to hambanahambana ta tigiredi eka kungu ra 1.

Gredl	Matirhiselo ya ririmi hi tiphesente hilaha swi bumabumeriwaka hakona hi DBE	Swipfuno swo seketela ririmi	Tibuku to tirhela/LTSMs
4	<p>TLOA 80% Xitsonga 20% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Kotala tibuku to tirhela ta Xitsonga Marito hi tindzimibirhi Marito man'wana mo hlaya ya tindzimibirhi eka buku yin'we/ntlawa wa tinotsi.</p>

<p>5</p>	<p>TLOA 70% Xitsonga 30% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tiglilosari & mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Kotala tibuku to tirhela ta Xitsonga Marito hi tindzimibirhi Marito hi tindzimi timbirhi ta Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we kumbe ntlawa wa tinotsi.</p>
<p>6</p>	<p>TLOA 60% Xitsonga 40% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tiglilosari , mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela hi Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela hi Xinghezi Marito hi tindzimibirhi marito man'wana mo hlaya ya tindzimibirhi Xitsonga-Xinghezi eka buku yin'we/ ntlawa wa tinotsi.</p>
<p>7</p>	<p>TLOA 50% Xitsonga 50% Xinghezi</p>		<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela hi Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela hi Xinghezi Tindzimibirhi marito man'wana mo hlaya ya tindzimitibirhi Xitsonga-Xinghezi eka buku yin'we/ ntlawa wa tinotsi.</p>

Kungu ra 2: Eka swikolo leswi nga na madyondziselo ya tindzimibirhi ya Xitsonga-Xinghezi na Xipedi-Xinghezi

- Vadyondzi vo tala va vulavula Xitsonga kumbe Xipedi tanihi Ririmi ra le kaya HL (vadyondzi van'wana va nga ha vulavula rin'wana ra Xitsonga kumbe Xipedi).
- Vadyondzisi na vulavula Xitsonga kumbe Xipedi tanihi HL.
- Vadyondzisi na vadyondzi va tirhisa Xinghezi katsongo loko va ri ehandle ka tililasi.
- Xitsonga na Xipedi i **tiLOLTA** to famba swin'we eka Giredi ya 6. Xinghezi xi dyondzisiwa tanihi **FAL** kusuka eka Giredi ya 1.

Maendlelo ya MTBBE lama bumabumeriwaka

Maendlelo ya Madyondziselo yo Famba Swin'we & Madyondziselo ya Tindzimi Timbirhi

Nkunguhato wa dyondzo: Vadyondzisi va fanele ku kumisisa leswaku xana i (ti)ririmi rihi vadyondzi va ri vulavulaka. Endzhaku va fanele ku swi tekela enhlokweni hi vukheta leswaku xana va nga tirhisa Xitsonga kumbe Xipedi kumbe Xinghezi kumbe hatimbirhi naswona eka xiphemu xihhi xa dyondzo. Leswi swi na nkoka ku pfuna vadyondzisi ku suka eka vuleteri na vutivi bya Xinghezi ntsena ku ehleketa hi tindziminyingi hi mayelana na ku dyondza na ku dyondzisa. Nakambe swi ta pfumelela vadyondzisi ku kuma na ku tirhisa matheme hi Xitsonga, Xipedi na Xinghezi eka tidyondzo ta vona. Xo hetelela, swi nga pfuna vadyondzisi ku kunguhata matirhiselo ya ririmi etlilasini.

Makumele na matirhiselo ya swipfuno:

Vadyondzisi va fanele ku teka swiboho hi vukheta mayelana na nhlayo ya switirhisiwa leswi faneleke ku xaviwa swi ya tirhisiwa eka titlilasi ta **tiLOLTA**. Eka tililasi ya 40 wa vadyondzi, xikombiso, 20 wa tibuku to hlava ta sayense hi Xinghezi na 20 wa tibuku to hlava ta sayense hi Xitsonga/Xipedi ti nga xaviwa. Nakambe, minkomiso ya xithekiniki hi tindzimi timbirhi, tidikixinari, matsalwa ya **tiLTSM** swi nga xaviwa eka xiyimo lexi.

Makambelelo yo sungula na yo

hetelela: Vadyondzisi na vatsundzuxi va dyondzo va fanele ku kunguhata hi vukheta matirhiselo ya ririmi eka makambelelo (xik: Swikambelo swa tindzimi timbirhi kumbe swa ririmi rin'we) kutani va dyondzisa vadyondzi ririmi leri vadyondzi va faneleke ku hlamula hi rona eka levhele yin'wana na yin'wana ya giredi. Ku bumabumeriwa leswaku Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula ti tirhisiwa tanihi tindzimi to kambela.

Matirhiselo ya ririmi etlilasini

(hi vadyondzisi na vadyondzi): Vadyondzisi va fanele ku hlohlotela vadyondzi ku tirhisa swipfuno hinkwaswo/swo hambanahambana ku endla ntwisiso. Vadyondzisi va fanele ku kongomisa matirhiselo ya ririmi ku endla ntwisiso.

Leswi landzelaka i xikombiso xa hilaha matirhiselo ya ririmi ya nga dyondzisiwaka hakona eka tilevhele to hambanahambana ta tigiredi eka kungu ra 2.

Giredi	Matirhiselo ya ririmi hi tiphesente hilaha swi bumabumeriwaka hakona hi DBE	Swipfuno swo seketela ririmi	Madyondzelo yo famba swin'we ku ya eka ya hi kambirhi Titlilasi ta Xitsonga/Xipedi, Tibuku to tirhela/ LTSMS
4	<p>TLOA 80% Xitsonga/Xipedi 20% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Kotala i tibuku to tirhela ta Xitsonga Marito hi tindzimi timbirhi Kotala i tibuku to tirhela ta Xipedi Marito hi tindzimi timbirhi marito man'wana hi Xipedi/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawa wa tinotsi</p>
5	<p>TLOA 70% Xitsonga/Xipedi 30% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Ko tala i tibuku to tirhela hi Xitsonga Marito hi tindzimi timbirhi Marito man'wana ma hi tindzimi timbirhi hi Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawa wa tinotsi Marito hi ririmi rin'we Ko tala i tibuku to tirhela hi Xipedi</p>

			<p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito man'wana ma hi tindzimi timbirhi hi Xipedi/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>
<p>6</p>	<p>TLOA 60% Xitsonga/Xipedi 40% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tiglilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya buku yo tirhela i Xitsonga Hafu i buku yo tirhela ya Xinghezi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito mo tala ya tindzimi timbirhi ma hi Xitsonga/Xinghezi</p> <p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya buku yo tirhela i Xipedi Hafu i buku yo tirhela ya Xinghezi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito mo tala ya tindzimi timbirhi ma hi Xitsonga/Xinghezi</p>

7

TLOA

50% Xitsonga/Xipedi
50% Xinghezi

Marito ya makhumbi
ya tindzimibirhi,
tiglilosari &
mikondzo ya
mbangu & tinotsi

Marito hi ririmi rin'we

Hafu ya buku yo tirhela
i Xitsonga

Hafu i buku yo tirhela ya
Xinghezi

**Marito hi tindzimi
timbirhi**

Marito mo tala ya
tindzimi timbirhi ma hi
Xitsonga/Xinghezi

Hafu ya buku yo tirhela
i Xipedi

Hafu i buku yo tirhela ya
Xinghezi

**Marito hi tindzimi
timbirhi**

Marito mo tala ya
tindzimi timbirhi ma hi
Xipedi/Xinghezi.

Eka kungu ra 2, ku bumabumeriwa leswaku swivandlanene swo tala swi fanele ku tumbuluxiwa ku pfanganisa vadyondzi lava vulavulaka tindzimi to hambana (Xitsonga na Xipedi kumbe tindzimi tin'wana ta laha Afrika-Dzonga). Vadyondzi va nga pfanganisiwa eka titlilasi ta Xinghezi xa Ririmi ro Engetela ro Sungula nakambe vadyondzi va Xipedi va nga ha dyondzisiwa Xitsonga tanihi ririmi ro sungula kumbe ro engetela nakambe vadyondzi lava vulavulaka Xitsonga, Xipedi.

Kungu ra 3: Madyondziselo lama fambaka swin'we eka dyondzo ya masungulo na swikolo swa tindziminyingi ta Xitsonga-Xinghezi na Xipedi-Xinghezi na Xitsonga-Xipedi-Xinghezi (swikolo swin'wana leswi tirhisaka MTBBE eLimpopo)

- Vadyondzi va vulavula Xitsonga kumbe Xipedi tanihi HL (naswona, hi xitalo vadyondzi van'wana va vulavula tindzimi hatimbirhi Xitsonga na Xipedi hi tindlela to hambanahambana)
- Vadyondzi va dyondzisiwa hi Xitsonga kumbe Xipedi eka titlilasi ta madyondziselo yo fambisana.
- Eka Giredi ya 4, vadyondzi va Xipedi na Xitsonga va pfanganisiwa eka tllilasi yin'we.
- Vadyondzisi va vulavula Xitsonga na Xipedi hi tindlela to hambanahambana. Vadyondzisi van'wana va vulavula Xitsonga tanihi HL naswona van'wana va vulavula Xipedi.
- Vadyondzisi na vadyondzi va tirhisa Xinghezi katsongo ehandle ka tllilasi. Xitsonga na Xipedi i **tiLOLTA** leti fambaka swin'we kusuka eka Giredi ya V- kufika ya 3, Xinghezi xi dyondzisiwa tanihi FAL kusuka eka Giredi ya 1, naswona Xitsonga na Xipedi, ku katsa na Xinghezi, i **tiLOLTA** eka tllilasi yin'we kusuka eka Giredi ya 4.

Maendlelo ya MTBBE lama bumabumeriwaka – Maendlelo ya Tindziminyingi ta Matimba/Cincekaka

Nkunguhato wa dyondzo: Vadyondzi va fanele ku teka swiboho hi vukheta hi mayelana na hilaha nkunguhato wa dyondzo wo faneleke ku amukela matirhiselo ya tindzimi to hambanahambana na mapfanganiselo ya tindzimi ku ya hi xikongomelo. Leswi swi na nkoka ku pfuna vadyondzisi ku tirha ku kota ku cincacinsa tindzimi. Eka xiyimo lexi, swi na nkoka swinene eka vadyondzisi ku tihlanganisa na vadyondzisi van'wana kumbe vatsundzuxi va swa dyondzo ku veka erivaleni marito na ku kuma kahle marito dyondzo yi nga si sungula. Tivhidiyo leti nga hi tindzimi to hambanahambana leti hlamuselaka marito ti nga pfuna swinene ku pfuna vadyondzisi lava nga riki na vuswikoti kahle eka Xipedi na Xitsonga ha timbirhi. Swi nga pfuna loko tivhidiyo ti nga va na switsariwa ehansi hi Xitsonga, Xipedi na Xinghezi (kambe hambani swi nga ri eka khopi ya vhidiyo yin'we). Nakambe swi ta pfumelela vadyondzisi ku kuma na ku tirhisa ntivomarito lowu ringaniseriweke wa Xitsonga, Xipedi na Xinghezi eka tidyondzo ta vona.

Makumele na matirhiselo ya

switirhiswa: Vadyondzisi va fanele ku teka swiboho hi vukheta hi mayelana na nhlayo ya switirhiswa leswi nga tisiwaka ku ta tirhiswa etlilasi ya LOLTA. Eka tlilasi ya vadyondzi va 40, xikombiso: a switirhiswa leswi faneleke ku xaviwa eka tiLOLTA leti tirhiswaka etlilasi (xik. Eka tlilasi ya 40 wa vadyondzi, xikombiso, 20 wa tibuku to hlaya ta sayense hi Xinghezi na 20 wa tibuku to hlaya ta sayense hi Xitsonga/Xipedi ti nga xaviwa: Nakambe, minkomiso ya xithekiniki hi tindzimi timbirhi, tidikixinari, matsalwa ya tiLTSM swi nga xaviwa. Epe leyi nga tirhisiki tidata yi ri na minkomiso ya tindziminying eka tidyondzo hinkwato yi nga pfuna eka xiyo lexi.

Makambelelo yo sungula na yo

hetelela: Vadyondzisi na vatsundzixi va dyondzo va fanele ku kunguhata hi vukheta matirhiselo ya ririmi eka makambelelo (xik: swikambelo swa tindzimi timbirhi kumbe swa ririmi rin'we) kutani va dyondzisa vadyondzi ririmi leri vadyondzi va faneleke ku hlamula hi rona eka levhele yin'wana na yin'wana ya giredi. Ku bumabumeriwa leswaku Ririmi ro Engetela ro Sungula ti tirhiswa tanihi tindzimi to kambela.

Matirhiselo ya ririmi etlilasi

(hi vadyondzisi na vadyondzi): Vadyondzisi va fanele ku hlohlotela vadyondzi ku tirhisa swipfuno hinkwaswo/swo hambanahambana ku endla ntwisiso. Vadyondzisi va fanele ku kongomisa matirhiselo ya ririmi ku endla ntwisiso.

Leswi landzelaka i xikombiso xa hilaha matirhiselo ya ririmi ya nga dyondzisiwaka hakona eka tilevhele to hambanahambana ta tigiredi eka kungu ra 3.

Giredi	Matirhiselo ya ririmi hi tiphesente hilaha swi bumabumeriwaka hakona hi DBE	Swipfuno swo seketela ririmi	Titlilasi ta Madyondzise-lo-Mambirhi lama nga na tibuku to tirhela/LTSMS ta ririmi rin'we
4	TLOA 80% Xitsonga/Xipedi 20% Xinghezi	Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tiglilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi	Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xipedi Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi

			<p>Marito hi tindzimi timbirhi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>
5	<p>TLOA 70% Xitsonga/Xipedi 30% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigliilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xipedi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>
6	<p>TLOA 60% Xitsonga/Xipedi 40% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigliilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xipedi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>

7	<p>TLOA 50% Xitsonga/Xipedi 50% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tiglilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xitsonga Hafu ya tibuku to tirhela i ta Xipedi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi ya Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>
---	---	---	---

Kungu ra 4: Titlilasi to famba xikan'we Xibunu-Xinghezi-Xitsonga

- Xibunu tanihi LoLT hinkwakokwaho (Dyondzo ya Xibunu HL, dyondzo Xinghezi FAL) xikan'we na Xinghezi tanihi LoLT (Dyondzo ya Xinghezi HL, Xibunu FAL). Swi hangalake eka tindhawu ta le madorobeni na le ka madoroba ya le matikoxikaya na swikolo swa khwintayili 1.
- Swikolo swa khale swa Xibunu swi ya swi dyondza hi Xinghezi. Swa ha ri hi Xibunu, kambe swi ri na titlilasi ta Xibunu leti nhlayo ya tona yi hungutekaka lembe na lembe, loko swikolo swa Xinghezi swi ya swi kula.
- Madyondzelo yo famba swin'we ya Xibunu/Xinghezi ka ha ri matirhelo ya le madorobeni kambe ma kona emadorobeni na le tindhawini ta le matikoxikaya.
- Xikan'wekan'we Xibunu xo ringanyetiwa xi nga ha nyamalala hinkwaxo hikwalaho ka ku laveka ka Xinghezi. Sweswi, vana vo tala eswikolweni leswi (ngopfungopfu makhaladi) va vulavula Xibunu xa le Kapa naswona a va tifananisi na ndhavuko wa Xibunu lexi ringanyetiweke naswona va va na ku tikeriwa eka Xibunu HL tanihi dyondzo. Ku katsa Xikapa etlilasini tanihi dyondzo swi va na nkoka.
- Nakambe, vatswari vo tala va ringeta ku kurisa vana va vona hi Xinghezi ekaya, hambiloko vona va vulavurisana Xibunu. Xin'wana hi leswaku Xinghezi HL tanihi dyondzo xi hetelela xi teka hi vana lava vanga vulavuleki (ngopfu) Xinghezi ekaya. Vana lava va vulavulaka tindziminyingi naswona va vulavulaka swo to tala to hambanahambana hi ndlela leyi, va kuma ku tikeriwa

havumbirhi hi Xinghezi na Xibunu xo ringanyetiwa, laha swi hetelelaka ku ri na mitlhontho yintshwa eka vadyondzisi lava nga tolovela “Xinghezi/Xibunu HL xa “ntolovelo” xi va xi tele etitlilasini.

- Xitsonga/Xipedi/Xivenda va tshamaka swin'we na mindyangu leyi vulavulaka Xibunu. Swikolo swi fanele ku lulamisa ku hambana ka tindzimi emigangeni leswaku swi ta tirhela vana hinkwavo lava va tshamaka emigangeni leyi. Layini yin'wana leyi fambaka swin'we Xitsonga/Xipedi/Xivenda swi nga va kahle eka vana.

Maendlelo ya MTBBE lama bumabumeriwaka – Maendlelo ya Tindzimibirhi ta Matimba/Cinceka

Nkunguhato wa dyondzo: Vadyondzi va fanele ku teka swiboho hi vukheta hi mayelana na hilaha nkunguhato wa dyondzo leyi faneleke ku amukela matirhiselo ya tindzimi to hambanahambana na mapfanganiselo ya tindzimi ku ya hi xikongomelo. Leswi swi na nkoka ku pfuna vadyondzisi ku tirha ku kota ku cincacınca tindzimi. Eka xiyimo lexi, swi na nkoka swinene eka vadyondzisi ku tihlanganisa na vadyondzisi van'wana kumbe vatsundzuxi va swa dyondzo ku veka erivaleni marito na ku kuma kahle marito loko dyondzo yi nga si sungula. Tivhidiyo leti nga hi tindzimi to hambanahambana leti hlamuselaka marito ti nga pfuna swinene ku pfuna vadyondzisi lava nga riki na vuswikoti kahle eka tindzimi leti vulavulaka hi vadyondzi. Swi nga pfuna loko tivhidiyo ti nga va na switsariwa ehansi hi tindzimi to hambanahambana (kambe hambi swi nga ri eka khopi ya vhidio yin'we).

Nakambe swi ta pfumelela vadyondzisi ku kuma na ku tirhisa ntivomarito lowu ringaniseriweke hi tindzimi to hambanahambana eka tidyondzo ta vona.

Makumele na matirhiselo ya switirhiswa: Vadyondzi va fanele ku teka swiboho hi vukheta hi mayelana na hilaha nhlayo ya switirhiswa leswi faneleke ku xaviwa eka tindzimi to hambanahambana (Xik. 10 ra tibuku to hlava ta sayense na 10 ra ta Xitsonga, 10 ra Xipedi, 10 ra tibuku ta Xitsonga ra to hlava/tirhela kumbe tidikixinari, minkomiso na tiL TSM tin'wana; na matsalwa ya tindzimi timbirhi). Epe leyi nga tirhisiki tidatara yi ri na minkomiso ya tindziminyingi eka tidyondzo hinkwato yi nga pfuna eka xiyimo lexi.

Makambelelo yo sungula na yo hetelela: Vadyondzisi na vatsundzixi va dyondzo va fanele ku kunguhata hi vukheta matirhiselo ya ririmi eka makambelelo (Xik: swikambelo swa tindzimi timbirhi kumbe swa ririmi rin'we) kutani va dyondzisa vadyondzi ririmi leri vadyondzi va faneleke ku hlamula hi rona eka levhele yin'wana na yin'wana ya giredi. Ku bumabumeriwa leswaku Ririmi ra le Kaya na Ririmi ro Engetela ro Sungula ti tirhiswa tanihi tindzimi to kambela.

Matirhiselo ya ririmi etlilasini (hi vadyondzisi na vadyondzi): Vadyondzisi va fanele ku hlohlotella vadyondzi ku tirhisa swipfuno hinkwaswo/swo hambanahambana (Xik: Xikapa) ku endla ntwisiso. Vadyondzisi va fanele ku kongomisa matirhiselo ya ririmi ku endla ntwisiso.

Leswi landzelaka i xikombiso xa hilaha matirhiselo ya ririmi ya nga dyondzisiwaka hakona eka tilevhele to hambanahambana ta tigiredi eka kungu ra 5.

Giredi	Matirhiselo ya ririmi hi tiphesente hilaha swi bumabumeriwaka hakona hi DBE	Swipfuno swo seketela ririmi	Titlilasi ta Madyondzise-lo-Mambirhi lama nga na tibuku to tirhela/LTSMS ta tindzimi timbirhi
4	<p>TLOA</p> <p>80% Xibunu & 20% Xinghezi</p> <p>80% Xinghezi & 20% Xibunu</p> <p>80% Xitsonga & 20% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela ta Xibunu Hafu ya tibuku to tirhela ta Xinghezi Hafu ya tibuku to tirhela ta Xitsonga</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi Xibunu/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi</p>
5	<p>TLOA</p> <p>70% Xibunu & 30% Xinghezi</p> <p>70% Xinghezi & 30% Xibunu</p> <p>70% Xitsonga & 30% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we Hafu ya tibuku to tirhela ta Xibunu Hafu ya tibuku to tirhela ta Xitsonga</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Marito hi tindzimi timbirhi Xibunu/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xitsonga/Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p>

<p>6</p>	<p>TLOA</p> <p>60% Xibunu & 40% Xinghezi</p> <p>60% Xinghezi & 40% Xibunu</p> <p>60% Xitsonga & 40% Xinghezi</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we</p> <p>Hafu ya tibuku to tirhela ta Xibunu Hafu ya tibuku to tirhela ta Xitsonga</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xibunu/ Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xitsonga/ Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p>
<p>7</p>	<p>TLOA</p> <p>Titlilasi leti hlanganisiweke laha laha Xibunu/Xinghezi swi fambaka swin'we. 50% Xibunu & 50% Xinghezi</p> <p>50% Xitsonga & 50% Xinghezi</p> <p>Vadyondzi va nga katsiwa eka tlilasi ya Xinghezi tanihi dyondzo</p>	<p>Marito ya makhumbi ya tindzimibirhi, tigilosari, mikondzo ya mbangu & tinotsi</p>	<p>Marito hi ririmi rin'we</p> <p>Hafu ya tibuku to tirhela ta Xibunu Hafu ya tibuku to tirhela ta Xitsonga</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xibunu/ Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p> <p>Marito hi tindzimi timbirhi Xitsonga/ Xinghezi eka buku yin'we/ntlawwa wa tinotsi.</p>

Hi khensa Zenex Foundation leyi endleke leswaku ku humelerisiwa ka tiphafulete leti ku humelela.

Swi lulamisiwile hi Soraya Abdulatief, Xolisa Guzula, Ntombizanele Mahobe, Carolyn McKinney, Nadeema Musthan, Margie Probyn, Brian Ramadiro, Robyn Tyler, na Zola Wababa..

**Vuhundzuluxeri hi Gezani Chabalala
Dizayinara i Phumle April**